

OLIV TA'LIMDA MUSTAQIL TA'LIM KO'NIKMASINI ASOSIY PEDAGOGIK OMILLARI TAHLILI

Abdullayev Axmadjon Ismoil o'g'li
Osiyo Xalqaro Universiteti Magistranti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalarida mustaqil ta'lim ko'nikmalarini shakllantirishga ta'sir etuvchi asosiy pedagogik omillar tizimli tahlil qilinadi. Tadqiqotda mustaqil ta'limning nazariy-metodologik asoslari yoritilib, talabanning o'quv faoliyatidagi faolligini oshirish, tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirish, o'z-o'zini boshqarish va refleksiya ko'nikmalarini shakllantirishdagi pedagogik shart-sharoitlar ochib beriladi. Maqolada oliy ta'lim amaliyotida mustaqil ta'limni samarali tashkil etishga xizmat qiluvchi pedagogik model va tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *mustaqil ta'lim, pedagogik omillar, oliy ta'lim, o'quv motivatsiyasi, o'z-o'zini rivojlantirish, interfaol metodlar, raqamli ta'lim muhiti.*

Аннотация: *В данной статье будет проведен системный анализ основных педагогических факторов, влияющих на формирование у студентов высших учебных заведений навыков самостоятельного обучения. В исследовании освещаются теоретико-методические основы самостоятельного обучения, раскрываются педагогические предпосылки повышения активности учащегося в учебной деятельности, развития критического и творческого мышления, формирования навыков самоконтроля и рефлексии. В статье разрабатываются педагогические модели и рекомендации, которые служат эффективной организации самостоятельного обучения в практике высшего образования.*

Ключевые слова: *самостоятельное обучение, педагогические факторы, высшее образование, учебная мотивация, саморазвитие, интерактивные методы, цифровая образовательная среда*

Abstract: *This article will systematically analyze the main pedagogical factors affecting the formation of independent educational skills in their students in higher educational institutions. The study highlights the theoretical and methodological foundations of Independent Education, reveals pedagogical conditions in improving the student's activity in educational activities, developing critical and creative thinking, self-control and the formation of reflex skills. The article develops pedagogical models and recommendations that serve to effectively organize independent education in the practice of Higher Education.*

Key words: *Independent Education, pedagogical factors, higher education, educational motivation, self-development, interactive methods, digital educational environment.*

Globalashuv, raqamlashtirish va bilimlar iqtisodiyotining rivojlanishi sharoitida oliy ta'lim tizimi oldiga raqobatbardosh, mustaqil fikrlay oladigan, uzluksiz o'rganishga qodir mutaxassislarni tayyorlash vazifasi qo'yilmoqda. Bugungi kunda mutaxassisning asosiy kompetensiyalaridan biri – bu mustaqil ta'lim olish, axborotni izlash, tahlil qilish, qayta

ishlash va amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmalaridir. Fan, texnika va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, shuningdek, bilimlar iqtisodiyotining shakllanishi oliy ta‘lim muassasalari oldiga mutlaqo yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Bugungi kunda universitetlardan nafaqat tayyor bilimlarni berish, balki mustaqil o‘rganishga, tanqidiy fikrlashga, tez o‘zgarayotgan kasbiy muhitga moslasha oladigan, uzluksiz o‘zini rivojlantirishga qodir mutaxassislarni tayyorlash talab etilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, mustaqil ta‘lim oliy ta‘lim tizimining ustuvor kompetensiyalaridan biri sifatida qaralmoqda.

Zamonaviy mehnat bozori beqarorligi, fanlararo integratsiyaning kuchayishi hamda bilimlarning tez eskirishi bilan tavsiflanadi. Xalqaro ta‘lim konsepsiyalari va kompetensiyaviy modellar (UNESCO, OECD) bitiruvchilarda yangi bilimlarni mustaqil egallash, mavjud bilimlarni yangilash va ularni noan‘anaviy vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyatlarini shakllantirish zarurligini ta‘kidlaydi. Bu esa oliy ta‘limda ta‘lim paradigmasining o‘qituvchi markazli yondashuvdan talaba shaxsiga yo‘naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvga o‘tishini taqozo etadi.

Mustaqil ta‘lim faqat auditoriyadan tashqari bajariladigan topshiriqlar majmui emas, balki talabaning o‘z o‘quv faoliyatini rejalashtirishi, maqsad qo‘yishi, axborotni izlab topishi, tanqidiy tahlil qilishi, o‘z-o‘zini nazorat qilishi va refleksiya asosida baholashini o‘z ichiga olgan murakkab pedagogik jarayondir. Pedagogik-psixologik tadqiqotlar mustaqil ta‘lim ko‘nikmalariga ega bo‘lgan talabalar yuqori akademik natijalarga erishishi, chuqur tushunishga asoslangan bilimlarni egallashi hamda uzluksiz ta‘limga tayyor bo‘lishini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, ko‘plab oliy ta‘lim muassasalarida ta‘lim jarayoni hanuzgacha reproduktiv metodlarga, qat‘iy o‘quv rejalari va asosan yakuniy nazoratga yo‘naltirilgan baholash tizimlariga tayanadi. Bu esa talabada o‘quv faoliyati uchun shaxsiy mas‘uliyatni shakllantirishga, mustaqil qaror qabul qilish va bilimlarni izchil o‘zlashtirish imkoniyatlarini cheklaydi. Natijada mustaqil ta‘lim ko‘pincha tizimli pedagogik jarayon sifatida emas, balki qo‘shimcha yoki ikkilamchi faoliyat sifatida tashkil etilmoqda.

So‘nggi ilmiy tadqiqotlarda motivatsiya, metakognitiv ko‘nikmalar, raqamli savodxonlik kabi individual omillarga e‘tibor kuchaygan bo‘lsa-da, mustaqil ta‘limni rivojlantirishni ta‘minlaydigan pedagogik tizimning yaxlit modeli yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Holbuki, mustaqil ta‘lim o‘z-o‘zidan shakllanmaydi; u maxsus loyihalashtirilgan ta‘lim muhiti, fasilitatorlikka asoslangan o‘qituvchi faoliyati, innovatsion metodlar, raqamli infratuzilma va rivojlantiruvchi baholash tizimi uyg‘unligi natijasidir.

Shu munosabat bilan, mazkur tadqiqotning maqsadi oliy ta‘limda talabalar mustaqil ta‘lim ko‘nikmalarini shakllantirishga ta‘sir etuvchi asosiy pedagogik omillarni kompleks tahlil qilish hamda ularni samarali integratsiya qilishga yo‘naltirilgan konseptual modelni asoslab berishdan iboratdir.

Shu sababli oliy ta‘limda an‘anaviy bilim berishga yo‘naltirilgan modeldan talabaning mustaqil ta‘lim faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi, shaxsga yo‘naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta‘lim modeliga o‘tish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu jarayonda mustaqil ta‘lim ko‘nikmalarini shakllantirishga ta‘sir etuvchi pedagogik omillarni ilmiy asosda tahlil qilish muhim hisoblanadi.

Mustaqil ta’lim — bu talabanning o‘qituvchi tomonidan belgilangan umumiy maqsadlar asosida, lekin o‘zining individual imkoniyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlaridan kelib chiqib, bilimlarni egallash jarayonini mustaqil rejalashtirishi, tashkil etishi, nazorat qilishi va baholashidir.

Pedagogik-psixologik tadqiqotlarda mustaqil ta’lim:

shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim,

konstruktivizm,

kompetensiyaviy yondashuv,

o‘z-o‘zini boshqarish nazariyalari bilan chambarchas bog‘liq holda talqin etiladi.

Mustaqil ta’lim talabanning:

bilishga bo‘lgan ichki motivatsiyasini,

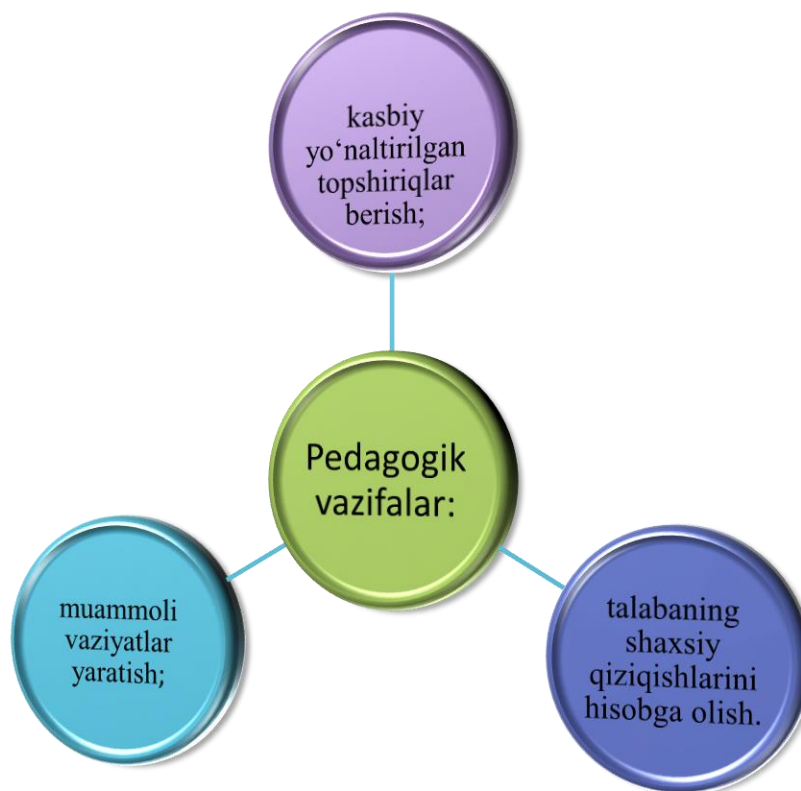
tanqidiy va ijodiy fikrlashini,

refleksiv faoliyatini,

kasbiy o‘shiga tayyorgarligini rivojlantiradi.

Motivatsion omil

Mustaqil ta’lim samaradorligi avvalo talabanning o‘quv motivatsiyasiga bog‘liq. Ichki motivatsiya mavjud bo‘lgan sharoitda talaba bilimni majburiyat sifatida emas, balki shaxsiy rivojlanish vositasi sifatida qabul qiladi.

Zamonaviy oliy ta’lim tizimida mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirish strategik ustuvor yo‘nalish sifatida e’tirof etilayotgan bo‘lsa-da, amaliyotda bu jarayon ko‘pincha fragmentar, tizimsiz va an’anaviy yondashuvlarga qaram holda amalga oshirilmoqda. Ko‘plab oliy ta’lim muassasalarida mustaqil ta’lim asosan auditoriyadan tashqari soatlar hajmi bilan cheklanib, uning mazmuni, metodik ta’minoti, baholash mexanizmlari hamda pedagogik qo‘llab-quvvatlash darajasi yetarli darajada ilmiy asoslanmagan.

Mavjud tadqiqotlarning aksariyatida mustaqil ta’lim muammosi alohida omillar (motivatsiya, raqamli vositalar, o‘qitish metodlari yoki baholash) doirasida yoritilgan. Biroq ushbu omillarning o‘zaro integratsiyasi, ularning yagona pedagogik tizim sifatida ishlash mexanizmlari hamda oliy ta’lim sharoitida kompleks model asosida joriy etilishi yetarli darajada ochib berilmagan. Natijada mustaqil ta’limni rivojlantirishga qaratilgan tashabbuslar ko‘pincha qisqa muddatli, lokal xarakter kasb etib, barqaror ta’lim natijalarini ta’minlamayapti.

Asosiy muammo shundan iboratki, oliy ta’lim amaliyotida mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan yagona, tizimli va ilmiy asoslangan pedagogik modelning yetishmasligi mavjud. Bu holat talabalar o‘rtasida o‘z-o‘zini boshqarish, refleksiya, ta’lim faoliyatini loyihalash kabi muhim kompetensiyalarning yetarli darajada rivojlanmasligiga olib kelmoqda.

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

mustaqil ta’limni shakllantirishga ta’sir etuvchi pedagogik omillar (motivatsion, metodik, texnologik, reflektiv-baholash va tashkiliy) ilk bor oliy ta’lim kontekstida yagona integrativ tizim sifatida asoslab beriladi;

mustaqil ta’limni rivojlantirishning komponentli pedagogik modeli ishlab chiqilib, uning tarkibiy tuzilmasi va funksional bog‘liqligi ochib beriladi;

mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini shakllantirishda o‘qituvchining fasilitatorlik faoliyati markaziy pedagogik mexanizm sifatida konseptual jihatdan asoslanadi;

mustaqil ta’lim samaradorligini ta’minlovchi pedagogik shart-sharoitlar majmui ilmiy tizimlashtiriladi.

Shu tariqa, tadqiqot mavjud nazariy yondashuvlarni umumlashtiribgina qolmay, balki oliy ta’limda mustaqil ta’limni tashkil etishning yangi ilmiy-pedagogik konsepsiyasini ishlab chiqish orqali soha rivojiga muayyan hissa qo‘shadi. Mazkur tadqiqot oliy ta’lim muassasalarida talabalar mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini shakllantirishga ta’sir etuvchi asosiy pedagogik omillarni kompleks va tizimli tahlil qilishga bag‘ishlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, mustaqil ta’lim oliy ta’lim jarayonining ikkilamchi elementi emas, balki talabaning kasbiy tayyorgarligi, intellektual rivoji va uzluksiz ta’limga tayyorligini belgilovchi strategik pedagogik yo‘nalish hisoblanadi.

Tahlillar asosida mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini samarali rivojlantirish ko‘p omilli pedagogik tizim sifatida talqin etildi. Ushbu tizimda o‘quv motivatsiyasi, o‘qituvchining fasilitatorlik faoliyati, innovatsion va tadqiqotga yo‘naltirilgan metodlar, raqamli ta’lim muhiti hamda rivojlantiruvchi baholash va refleksiya mexanizmlari o‘zaro uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘lishi asoslab berildi. Har bir omil alohida ahamiyatga ega bo‘lsa-da,

ularning integratsiyasi ta’minlanmagan sharoitda mustaqil ta’lim barqaror pedagogik natija bermasligi aniqlandi.

Tadqiqot doirasida taklif etilgan komponentli pedagogik model mustaqil ta’limni oliy ta’lim tizimiga maqsadli, izchil va samarali joriy etish imkonini beradi. Mazkur model talabning o’quv faoliyatini ongli ravishda loyihalash, o’z-o’zini boshqarish, refleksiya va akademik mas’uliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada mustaqil ta’lim talabning faqat akademik muvaffaqiyatini emas, balki uning kasbiy moslashuvchanligi va shaxsiy rivojlanishini ham ta’minlovchi muhim mexanizm sifatida namoyon bo’ladi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, oliy ta’limda mustaqil ta’lim ko’nikmalarini shakllantirish pedagogik jarayonning barcha tarkibiy qismlarini qamrab oluvchi, ilmiy asoslangan va tizimli yondashuvni talab etadi. Kelgusidagi tadqiqotlar taklif etilgan modelning empirik samaradorligini eksperimental va longitudinal tadqiqotlar asosida tekshirish, shuningdek, turli ta’lim yo’nalishlari kesimida moslashtirilgan variantlarini ishlab chiqishga yo’naltirilishi maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar ro’yxati:

1. Abduqodirov A.A. (2018). Oliy ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Ishmuhammedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. (2017). Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod.
3. Yo’ldoshev J.G’., Usmonov S.A. (2016). Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O’qituvchi.
4. Azizxo’jayeva N.N. (2015). Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU nashriyoti.
5. Sayidahmedov N.S. (2014). Pedagogik mahorat. – Toshkent: O’qituvchi.
6. Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To’raev A.B. (2015). Pedagogika: oliy ta’lim uchun darslik. – Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Tolipov O’., Usmonboeva M. (2013). Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan.
8. Xodjayev B.X. (2012). Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan.
9. Jo’rayev R.H. (2010). Ta’lim jarayonida shaxsga yo’naltirilgan yondashuv. – Toshkent: O’qituvchi.
10. Qodirov B.R. (2019). Oliy ta’limda kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
11. Nurmatov F.N. (2020). Talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etish metodikasi. – Toshkent: Fan va ta’lim.
12. Abdullaeva Sh.A. (2021). Oliy ta’limda mustaqil ta’limni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari. Pedagogik ta’lim jurnali, №4, 45–49-b.
13. Karimova G.Yu. (2022). Talabalarda mustaqil o’rganish kompetensiyasini shakllantirish omillari. Uzluksiz ta’lim jurnali, №2, 28–33-b.

14. Turg'unov S.T. (2018). Oliy ta'limda innovatsion faoliyatni tashkil etish. – Toshkent: Fan va texnologiya.
15. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. (2023). Oliy ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent.
16. Jo'rayev M. Q. Ilmiy konferensiya “Elektr mashinalari fanini o'qitish didaktik takomillashtirish jihatlari” INTERNATIONAL CONFERENCE ON DEVELOPMENTS IN EDUCATION SCIENCES AND HUMANITIES International scientific-online conference 4nd part, 2-124 pages Part 4 September 29 CANADA <https://zenodo.org/record/7146065>
17. Jo'rayev M. Q. Ilmiy konferensiya “Elektr mashinalari fani rivojlanish ginezisi va mazmuni” INTERNATIONAL CONFERENCE ON DEVELOPMENTS IN EDUCATION SCIENCES AND HUMANITIES International scientific-online conference 4nd part, 2-124 pages Part 4 September 29 CANADA <https://zenodo.org/record/7146065>
18. Jorayev Mirjalol Kahramonovich OPINIONS OF UZBEK AND FOREIGN SCIENTISTS IN TEACHING THE SCIENCE OF ELECTRIC MACHINES 76-80 British Journal of Global Ecology and Sustainable Development <https://journalzone.org/index.php/bjgesd/article/view/317> ISSN (E): 2754-9291
19. Джураев Мирджалал Кахрамонович, Камалов Камал Малик угли «Синхронные машины», инновационные методы в обучении <http://www.ijaretm.com/> ISSN:2349-0012
20. Jo'rayev Mirjalol Qahramonovich, Jafarov Sobir Talab o'g'li, Nizomov Nozimjon Zafar O'g'li, Kamolov Kamol Malik o'g'li “Qadoqlash sexidagi qo'llanilgan elektr yuritmani boshqarish blokini takomillashtirish orqali maxsulot namligini mo'tadil saqlash” <https://wordlyknowledge.uz/> ISSN : 2181-4341
21. Жўраев М.Қ., Software Analysis of Electric Machine Science, Research Jet Journal of Analysis and Invertions IF-7.6, <https://reserchjet.academiascience.org/index.php/rjai/article/view/414> ISSN 2776-0960
22. Jo'rayev Mirjalol Qahramonovich, Jafarov Sobir Talab o'g'li “Methodology of teaching experimental work, organization of independent work in technical higher education institutions <https://www.eijmr.org/index.php/eijmr/article/view/192>
23. Jo'rayev, M. Q., Rashidov, H. H., & Murodov, A. O. (2023). Texnika oliy ta'lim muassalarida fanlarning amaliy ko'nikmalarni oshirishning qiyosiy tahlillari. Innovative development in educational activities, 2(21), 4–11. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10138064>
24. Jo'rayev Mirjalol Qahramonovich, Po'latov Bexruz Zafarovich, Ravshanov Abbas Yashin o'g'li, Rashidov Hamrozbek Hayotovich International conference pedagogical reforms and their solutions VOLUME1, ISSUE2, 2024 <https://worldlyjournals.com/index.php/PRS/article/view/860>
25. Jo'rayev Mirjalol Qahramonovich, Rashidov Hamrozbek Hayotovich “Elektrotexnika va elektronika” fanini o'qitisha zamonaviy pedagogik texnologiyalari tahlili. ISSN 2181-4341. VOLUME 8, ISSUE 2, MARCH, 2024 <https://worldlyjournals.com/index.php/IFX/article/view/1312>